

૧૮૬
(૧૭)

અખ્યલીમ કે ૧૭

રહમતુરિદવાન

અથવા

ઇમામ અબ્દુલનીકા (રહ.)નું

દુક જીવન વૃત્તાત

છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્તા:-

મિલવલ્લી અહમદ હાજી આરિફ અશરફ, રાંદેરી.

રંગુન

(મહુમ વસીદ હાજી આરિફ અહમદ અશરફના

સવાખ માટે.)

મુસ્લિમ-ગુજરાત પ્રેસ, સુરત.

હમ્દ

સભી હમ્દ સાબિત હય રહમાન કો,
કે પઢા કિયા ઇન્સ ઔર જાન કો.

મોહમ્મદ નબી ખાસ ભેજે રસુલ,
દિખાયા હમેં રાહ ઇમાન કો.

રહે ઉનપર હરદમ દરદો સલામ,
આયે થે ખતલાને એહસાન કો.

રહે આલો અરુહામ પરબી દરદ,
ફિદાખસ્તે થે મુલક ઔર જાન કો.

ઇમામોંયે હો હકકી રહમત સદા,
ઇમામોં કે સરદાર નોઅમાન કો.

અઝાં ખાદ તુમ દિલ લગા કર સુનો,
કરો દુર ગફલત કે શયતાન કો.

સુનાઉં તુમ્હે એક અયસી કિતાબ,
કે તાઝા કરે હીનો ઇમાન કો.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૫૫૩૩ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ રામજીવન

વિષય પૌરાણિક સાહિત્ય

રહમતુરિદવાન

અથવા

ઈમામ અબુ હનીફા (રહ.)નું હુકમ ફરજીય વૃત્તાંત

એ જાણવું અગત્યનું છે કે આજકાલ તરેહ તરેહના ફિરકાઓ નીકળી રહ્યા છે. દરેક પોતાનો રસ્તો અલગ ધારણ કરે છે. રસુલે ખુલ્લ (સ.)ના વચન અનુસાર તોતેર ફિરકાઓ (ધર્મ-તકે)મર્ધ ગયા છે. કશું લોકો દીનમાં નવી નવી વાતો ઉપજાવે છે, અને એથીજ મઝહબો ઉત્પન્ન થાય છે. જે એઓ પોતાની બુદ્ધીને કાપુમાં રાખી અગાઉના આલિમોને તામે રહેત; અને બુઝુર્ગોના માન અને મોભો રાખત તે મતભેદ કેવી રીતે પડત ? ઘણા લોકો હન્દી મઝહબ અને ઈમામ અબુ હનીફા (રહ.) પર ટીકા કર્યા કરે છે, તેથી જે લોકો જાણકાર હોય છે તેઓ એ ટીકાઓનો જવાબ વાગે છે પરંતુ અજાણ લોકો આપ ખાદ ગભરાઇ જાય છે, એવા અજાણ હન્દી શાઈઓને ઈમામ અબુ

હનીફા ઈમ્મને આઝમના વૃત્તાંત, એમની ખુશુર્ગી, એમના ઈસ્મથી જાણુ-
કાર કરવાના ઉદ્દેશથી વિશ્વાસપાત્ર પુસ્તકોના આધારે એમનું દુક-
વૃત્તાંત લખવાની આ સેવકની ઈચ્છા થઈ. આથી ખુદાની મહેરબાનીથી
એમની જીંદગીના ધણાં લાભદાયી અને વાંચકવર્ગ જરૂરી વાતોથી
જાણુકાર અને એવા એકલા સંગ્રહ કર્યા, અને એ ચોપાનીયાનું
“રહમતુ રિંદવાન” શી તઝકિરતે અબ્બી હનીફતન્નોઅમાન”
નામ રાખ્યું. એ રીસાલાથી મુસલમાનોને લાભ મળે અને મારા
ગુનાહોની માફી થાય એવી આશા આ સેવક રાખે છે. હવે અત્રે
કેટલીક જરૂરી આવતો લખવામાં આવશે ત્યાર પછી ઈમામ આઝમ
(રહ.)નું પવિત્ર જીવન વૃત્તાંત આલેખવામાં આવશે.

તકલીફ અને ચાર મઝહબોનું વર્ણન.

મુસ્લિમોને એ વાત ધ્યાનમાં લેવા યોગ્ય છે કે રસુલે કરીમ (સ.)
ના જમાનામાં જ્યારે કોઈ મસલો-આવત જાણવાની જરૂર જણાતી તો
અસહાબો રસુલે કરીમ (સ.)થી પુછી લઈતે મુજબ અમલ કરતા હતા.
સુબ્હાનલ્લાહ ! કેવો સારો સમય હતો ! અસહાબો આપને જોતાં રહેતાં
અને જેમ ચાંદની ચારે ગમ તારાઓ હોય છે તેમ રસુલુલ્લાહની
આસપાસ અસહાબો બેસી રહેતા.

જોઈએ કે મુ સહાબા મેરે પયમ્બર કે સામને,

જોઈએ તારે હોં જસ્તરહ માહે અનવર કે સામને.

જોઈએ સારાંશ કે જ્યારે આપ (સ.) ની વક્ત થઈ તો તે બલાર્થનેહ
જમાનો પુર્ણ થઈ ગયો; હવે અસહાબોનો સમય આવ્યો. એમાં
અસહાબીઓએ જેવી રીતે રસુલુલ્લાહ (સ.) ને અમલ કરતા જોયા
હતા તેમ તેઓ અમલ કરતા રહ્યા; કદી એક સહાબી બીજાને હુ

પણુ લેતા. જ્યારે અસહ્યપીઓને કાળ પશુ પુણુ થવા આવ્યો ત્યારે દીકની સ્થાની ખાતર અને ભોકેને અહકાસે બતલાવવા માટે ખુદાવંદ તઆલાએ ઇમામો અને મુજતહિદોને મોકલ્યા. અસહ્યપીઓએ જે હદીસો પ્યાત કરી હતી તેમાંથી એ લે કાએ મસઅલાઓ સમજી અને લોકોની સગવડતાની ખાતર તેઓને સચોટ રીતે કુરઆન અને હદિસથી કરી જોઈ બહાર પાડ્યા. હવે જે માણસે કોઈ ઇમામના જમા કરેલા મસઅલાઓ પ્રમાણે ચાલ્યો તે તેનો મુકલ્લિદ (અનુયાયી) બની ગયો. જેણે ઇમામ અમુ હનીફાના કાદેલા અને સંગ્રહ કરેલા મસઅલાઓ પ્રમાણે ચાલ્યો તે હનફી કહેવડાવવા લાગ્યો. એજ પ્રમાણે ઇમામ શાફઈના મસઅલાઓ પર ચાલ્યો તે શાફઈ, અને ઇમામ માલિકના મુકલ્લિદો માલિકી અને ઇમામ અહમદ હંબલના મુકલ્લિદો હંબલી કહેવાય છે. આથી એ લોકોના બતલાવેલા મસઅલાઓ પ્રમાણે અમલ કરવું તે કુરઆન અને હદિસ ઉપર અમલ કરવા સમાન છે, અને તેમના બતલાવેલા માર્ગે ચાલવું તે રસુલુલ્લાહ (સ.) ના પગલે ચાલવા બરાબર છે. આ વાત પણ જાણવા યોગ્ય છે કે આલિમોનું અનુકરણ કરવું ધણું જ જરૂરી અને યોગ્ય છે, કારણકે ખુદાવંદ કરીમ ફરમાવે છે કે અતીઉદ્દલાહ વ અતીઉર્રમુલ વ ઊલિલ અમરે મિ-કુમ. જે ઉપરથી આલિમોએ “તકલીદ”નું વાજબી થવું ધણી મજબુત ફલીલો વડે સાબીત કર્યું છે, અને ઇમામ આઝમ અમુ હનીફા સર્વ ઇમામોથી શ્રેષ્ઠ છે અને વધુ ફઝીલત અને મહમ, (વિદ્યા-જ્ઞાન) ધરાવતા હતા, તેથી એમની તકલીદ કરવી જરૂરી બની. એમ માનવું પણ જરૂરી છે કે આજે મજહબો સાચા છે કારણ કે દરેક ઇમામે કુર્આન અને હદીસથી મસઅલાઓ કાઢ્યા છે. દષ્ટાંત રૂપે એમ સમજીને કે

એક મીઠા પાણીના દરીયા છે. તેમથી એક જાણુએ સરી શીશીમાં પાણી ભરી લીધું. બીજાએ લીલી શીશીમાં, અને ત્રીજાએ પીળી શીશીમાં, અને ચોથાએ નીલા રંગની શીશીમાં પાણી ભરી લીધું. એ સર્વે શીશીઓમાં એકજ તરેહનું મીઠું પાણી છે કે જે જાહેરમાં જુદું જુદું દેખાય છે. એજ પ્રમાણે ચારે મઝહબો સાચા છે અને ધર્માનો માન આપવાને પાત્ર છે. જેમ હઝરત (સ.)ના ચારે ખલિફા સાચા અને માન આપવા યોગ્ય છે. એ પણ મોનવું જરૂરી છે કે ધર્મામ અયુ હનીફા (રહ.) દીનના મહાન આલિમ અને મઝહબના ‘મુજતહિદ’ હતા, પરંતુ નખી ન હતા કારણ કે રસુલુલ્લાહ (સલ.) પર નયુવત ખતમ થઇ ચુકી છે. હવે જ્યારે ધર્મામ સાહેબ નખી નથી તો એમનાથી ભુલચુક થવી શક્ય છે. પરંતુ આ જમાનામાં કોની તાકાત છે કે એવા મહાન ધર્મામની ભુલ કહાડી શકે? અને કોનામાં છે એવી વિદ્યા કે જ્ઞાન કે અયુ હનીફાના મસલાઓમાં કે ખોલ કહાડી શકે? કારણ કે એમને ખુદાવંદ કરીમે જ્ઞાનરૂપી ભંડાર જેમથી અર્પણ કર્યો હતો. હવે જે કે ભુલ આપણને નજરે પડે તે અમારી નજરની ભુલ છે. જે માણસ ધર્મામ સાહેબ પર ટીકા કરે છે તે અજ્ઞાની છે કારણ કે એમના સર્વે મસાએકો ત્યા ઇસ્લમ કુર્આન હદીસ અને સહાબાઓના વચનો અનુસાર છે. આ વાતો ધ્યાન પુર્વક વાંચવી અને યાદ રાખવી જોઈએ કેમકે ના જાણકારો માટે એ ઘણીજ લાભવ્રયક છે ખુદાજ સારા કામોની તારીક અર્પે છે અને બંદાઓની મદદ કરે છે. અંતમાં અમે કહીશું કે સર્વ વખાણુ ખુદા માટે છે કે જે સર્વે જમતનો રખ છે.

હઝરત ઇમામ અમુ હનીફા (રહ.)નું પવિત્ર

જીવન વૃતાંત.

હઝરત ઇમામ અમુ હનીફા (રહ.)નું નામ નોઅમાન અને એમના પિતાનું નામ સામિત હતું. એઓ ધરાનના રહેવાશી હતા. એમનો જન્મ સને ૮૦ હિજરીમાં થયો. નાનપણથીજ એમને વિદ્યાભ્યાસનો શોખ થયો. એમણે સાત કારીઓમાંના મશહુર કારી આસિમની કિરાત સહિત કુર્આન મજીદનો અભ્યાસ પૂર્ણ કર્યો, પછી એમણે અકાયદના ઇલ્મ તરફ લક્ષ આપ્યું, અને લાંબી મુદત સુધી એ તરફ મંડી રહ્યા. દરેક જાતના વિદ્યા-જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પછી એમણે હદીષ અને ફિકહનો અભ્યાસ કર્યો, મહાન જુઝડગ આલિમોની સેવામાં રહ્યા, અને ફરી કુરઆન શરીફ અને હદીષ શરીફમાંથી એમણે ઘણા મસલાઓ કાઢ્યા અને પોતાના શાગીરદોની પાસે મસલાઓનાં ઘણા પુસ્તકો એકઠા કરાવ્યા. જ્યારે કોઈ મસલો લખવામાં આવતો તો તેઓ ઘણા આલિમો પાસેથી એ ની ખાત્રી કરતા અને જ્યારે થર્વેની સમજને તે ઠીક લાગતો ત્યારે તે મસલો લખવામાં આવતો. આથી ઇમામ અમુ હનીફા (રહ.)ના મસલા ઘણાજ મજબુત અને વ્યાજખી, તેમજ કુર્આન અને હદીષ અનુસાર હોય છે, જે કોઈ મસલા માટે એમને મુશ્કેલી જણાતી તો તેઓ અસહામોના વચનો જોતા અને તેમના વચનો અનુસાર ફત્વો આપતા.

ઇમામ સાહેબ ખુશસુરત હતા. કદમાં એઓ ન ઘણા લાંબા કે ન ઘણા ઠીંગણા પરતુ મંચમ હતા એમની ઘઠી દેખાવડી હતી. એઓ ઘણાજ પવિત્ર અને ઉમ્મ લુગડાં પહેરતા હતા. ઇમામ અમુ હનીફાનાં જાહેર થવાની ખુશ ખબરી રસુલુલ્લાહએ (સ.) સંભળાવી હતી. ખુખારી અને મુસ્લિમ શરીફમાં અને હદિસનાં ખીજા

ઘણું પુસ્તકોમાં એ ખીના છે કે રસુલુલ્લાહે (સ.) દર્શાવ્યું કે “ઈસ્-નીઓમાંથી એક માણસ એવો પેદા થશે કે જે વિદ્યા આકાશમાં પડેલા તારા (કૃતિકા નક્ષત્ર) ની લગોલગ હશે તો પણ તે માણસ વિદ્યાને પ્રાપ્ત કરશે, અને આકાશમાંથી પણ ઉતારી લાવશે. અર્થાત ધણેજ મહાન આદિમ નીવડશે.”

આ ભવિષ્યવાણી ઇમામ સાહેબ તરફ ઇસારો કરે છે. કારણ કે એમના સિવાય ઇરાનીઓમાંથી કોઈ એવો અદિમ થયો નથી અને ઇમામ સાહેબ અસલ ઇરાનના વતની હતા. આથી ઇમામ સાહેબને ઘણી ફઝીલત અને મોટાઈ મળી કહેવાય કારણ કે રસુલુલ્લાહે (સ.) પોતે ઇમામ સાહેબના આગમનની ભવિષ્યવાણી કહી અને આપે (સ.) એમના ઇર્શના વખાણ કર્યા. વળી એ ખીના રસુલુલ્લાહ (સ.) ના મોજ્જા (ચમત્કાર) માં પણ ગણાઈ કારણ કે આપે ભવિષ્યની ખબર આપી કે જે ખબર ‘વહી’ દ્વારા અલ્લાહે પહોંચાડી હતી. મુસ્લિમોએ એ બશારત યાદ રાખવી જોઈએ.

ઇમામ સાહેબના ચાર હજ્જર ઉસ્તાદ હતા. હવે વિચારો કે જેના ચાર હજ્જર ઉસ્તાદ હોય તેની વિદ્યા અને જ્ઞાન કેટલાં ઉચ્ચ અને મહાન હોવા જોઈએ ! એમના સર્વે ઉસ્તાદો મહાન આદિમો હતા. વળી એમના શિષ્યો (શાગીરદો) પણ મહાન થઈ ગયા છે. એઓમાંથી હજારો ઇમામ અબુ યુસુફ હઝરત ઇમામ મોહમ્મદ અને ઇમામ સુફર છે. ઇમામ અબુ હનીફા મહાન દરજ્જે એ માટે ધરાવતા હતા કે એમણે રસુલે ખુદના ખાસ ખાદિમ હઝરત અનસ (રદી.) ને જોવા હતા. હઝરત અનસ એવા મહાન ખાદિમ હતા કે તેઓ ફરમાવે છે કે “મેં રસુલુલ્લાહ (સ.) ની દસ વરસ સુન્ની સેવા બજાવી પરંતુ એ

દરમ્યાન રસુબુલાહે (સ.) મને કહી એમ ન ફરમાવું કે 'આ કામ કેમ ન કર્યું' અને 'આ કામ એમ કેમ કર્યું ?' " સુખાનદિવાહ ! હમારા નખી રહમતુલ્લિલ્લ આલિમીન કેમ દખલુ અને ફૂલાગુ હતા. જે માણસે અસહાબોને જોયા હોય છે તેના સરીઅતમાં ભારે દરજ્જો હોય છે. અને એવો માણસ તાઅમ્મ કહેવાય છે. આવી અમુ હતીકા પણ તાઅમ્મ હતા અને એમાં કશો શક નથી. જે લોકો કહે છે કે એઓ તાઅમ્મ ન હતા તેઓનું એમ કહેવું ખોટું છે. આજકાલ જે લોકો ઈમામ સાહેબ તથા તેમના મુકબિલો સાથે દૂર રાખે છે તેઓ એમ કહે છે કે ઈમામ સાહેબ તાઅમ્મ ન હતા, કારણ કે તેઓ એમ ચાહે છે કે એવી મોટી ખુજુરગી ઈમામ સાહેબને પ્રાપ્ત ન થવી જોઈએ. પરંતુ તેમના કહેવાથી કેં થતું નથી.-ઝાલિકા ફહલુલાહે ખુઅતી-હુ મ'ર્યશા--"એ તો મારા રખતી કૃપા છે કે જેને ચાહે તેને અર્પે છે." એ વાત પણ ખોટાઈ છે કે ઈમામ અમુ હતીકાએ હઝરત અનસ (રદી.)ના સિવાય બીજા આઠ અસહાબીઓને જોયા હતા. હઝરત ખતીઅ અગદાદી, હદીપના ઈમામ હારકુતની, ઇમ્મિન હુજર મકકી અને બીજા મોટા મરત્યાના આલિમો લખે છે કે ઈમામ અમુ હતીકા તાઅમ્મ હતા. અને એમણે હઝરત અનસ (રદી.)ને જ્યારે તેઓ કુફા આવ્યા ત્યારે જોયા હતાં.

એ વાતને યાદ રાખવી જોઈએ કે જે માણસ ઈમામ અમુ હતીકાથી બદ ગુમાની અને દુશમનની રાખશે તે સ્વર્ગ કમનસીબ છે. ખુદા એવી બલાથી બચાવે ! કારણ કે જે માણસ અવલીયા અસ્વા-હથી દુશમની રાખે છે, ખુદા તેનો દુશમન બની જાય છે. ખુદાથી દુઆ માંગવી જોઈએ કે તમને ખુદા નેક કામોની તૌરીકે આપે અને તેના ગુરસા અને ના ફરમાનીથી બચાવે !

એ ઉપસંત કેટલાક લોકો એ પણ આક્ષેપ મુકે છે કે અમારા ઈમામને સમરળ રિવાયતો મળી હતી, પરંતુ એ તદ્દન ખોટું છે. એ કે ઈમામ ખલદુને ઇતિહાસમાં એમ લખ્યું છે છતાં સર્વે આલિમોએ ખલદુનની ભુલ હોવાનું દર્શાવ્યું છે. એણે કોઈનું ગેર ભરોસેદાર લખાણ ટાંકી દીધું છે, અને તેણે એમ ક્યાનું કારણ એ છે કે તે ઐતિહાસીક કળાનો મહાન વિદ્વાન હતો પરંતુ હદીષના એકવાલની તેને ખબર ન હતી, તેથી તેનાથી ભુલ થઈ ગઈ છે. અસલ ખીના એમ છે કે અમારા ઈમામ અય્યુ હનીફા (રહ.) ને એક હમ્મર અને સપ્તસો હદીષો મળી છે. એ વિષે ઈમામ ઝરકાની (રહ.) કે જેઓ હદીષના મહાન આલિમ હતા તેઓ એ વર્ણન કર્યું છે. વળી જે માયુસ હદીષોના પુસ્તકો જોશે તેને જણાશે કે એવી સેંકડો રિવાયતો છે કે જેઓને હઝરત ઈમામ (રહ) સાહેબે ખ્યાન કરી છે, એક આક્ષેપ ઈમામ સાહેબ પર કેટલાક લોકો એ પણ મુકે છે કે તેઓ હદીષોને છોડી પોતાની અકકલ અને ધારણા (ક્યાસ) ચલાવે છે. આ એક સખ્ત આક્ષેપ અને તદ્દન ગુનાહુ છે, કારણ કે ઈમામ અય્યુ હનીફા પોતે ફરમાવે છે કે કુર્આન અને હદીષથી હુકમ ન મળી શકતાં ધણીજ સખ્ત જરૂરતની વેળા સિવાય અમે અકકલ કે ક્યાસથી કામ કાઢી લેતાં નથી. ઈમામ સાહેબ વળી ફરમાવે છે કે જે કે અમને રસુલુલ્લાહ (સ.) તરફથી મળ્યું તેનો અમે સહદયે સ્વિકાર કરીએ છીએ, અને જે કંઈ અસહબોએ ફરમાવ્યું છે તેને પણ મંજૂર રાખીએ છીએ. હઝરત ઈમામ અય્યુ જાફર કે જેઓ એક મહાન આલિમ થઈ ગયા છે તેઓએ સારી રીતે ખ્યાન કર્યું છે કે ઈમામ અય્યુ હનીફા હદીષ મૈગુદ હોતાં કદી પણ ક્યાસથી ચલાવી લેતા નહિ, ઈમામ

સહજ (સહ.) ફરમાવે છે કે અમને અણુ હનીકાથી વધુ વિદ્યાન માણસ કંઈ જણાયો નથી. અને તેઓ દર્શાવે છે કે જેણે અણુ હનીકાના પુસ્તકોનો અભ્યાસ કર્યો નથી તેની વિદ્યા પૂર્ણ થતી નથી. ઇમામ સાહેબ પાસે મોટા મોટા પેટારાઓ હતા, કે જેમાં તેઓ પોતાના ગુરુ-ઓથી સાંભળેલી હદીસો લખી રાખી મુકતા હતા. આ ઉપરથી આપની હિય અને મહાન વિદ્વાનો કંઈ આપણને અનુમાન થઈ શકે છે.

ઇમામ સાહબની ઇબાદત.

હસન ઇબ્ને અમ્મારહ જેઓ તે સમયના એક મહાન આલિમ હતા તેઓ ઇમામ સાહબની વક્ષત પછી ગુસલ આપતા ફરમાવતા હતા કે કૃષ્ણ થાઓ અલ્લાહની અણુ હનીકા ઉપર કે એઓ ત્રીશ વરસથી ખરેખર રોજ રાખતા હતા; અને ચાલીશ વરસથી તેઓ કદી રાત્રે સુતા નહતા, બહુકે રાત્રે જાગીને ટેકો આપીને પશુ બેઠા નહિ. ચાલીશ વરસ સુધી એમણે ફજરની નમાઝ ઇશાના વુજુથી પઢી હતી. એઓ આખી રાત નમાઝમાં કુર્યાન શરીફ પઢતા હતા અને એઓ ધણુ રડતા હતા. એમના રડવાનો અવાજ પાડોશીઓ સાંભળતા હતા. જે જગ્યાએ સુતાં એમની વક્ષત થઈ તે જગ્યાએ એસીને એમણે સાત હજારવાર કુર્યાન શરીફ ખતમ કર્યા હતા. રાત્રી દરમ્યાન સુતા નહિ, અલબત્ત બપોરે બે, ઘડી સુઈ રહેતા અને સવારથી તેઓ આખો દિવસ ઇશા સુધી વિદ્યાભ્યાસ કરાવતા, અને પછી ઇશાની નમાઝ માટે એક ખુટાની જેમ ઉભા થઈ જતા અને નમાઝમાં સવાર પાડી નાખતા. તેઓ હમેશ એ પ્રમાણે કરતા હતા. ધણુ ખુઝરગોએ ફરમાવ્યું છે કે અમોએ કદી અણુ હનીકાને વગર રોઝાએ જોયા નથી, તેમજ રાત્રે સુતાં દીક્રા નથી. એમણે ૫૫ હજ કર્યા છે. એ ઉપરાંત

સર્વે ઉદ્ધામિએ આપના ઘણા વખાણ કર્યા છે. ઇમામ સાહબ કહી કોઈની ગીયત (નિંદા) કરતા નહીં, અમે કોઈની પીઠ પાછળ કોઈની નિંદા કરતા નહિં, કારણ કે ગીયત નિંદાથી માણસની સર્વે નેકીઓ ખરબાદ થઈ જાય છે. આગકાલ ઘણા લોકો ગીયાતમાં સપડાએલા દેખાય છે બલકે કેટલાક તો એ કામ પાછળજ મડેલા હોય છે કે જ્યાં બે માણસ મળ્યા કે ત્રીજાની નિંદા શરૂ થઈ. એ ઘણીજ ભુડી કુટેવ છે. એથી તોખા કરવું જોઈએ નહિતર તમારી નેકીઓ જોની તમે નિંદા કરો છો તેને મળી જશે.

ઇમામ સાહબ એટલો બધો પરહેઝ રાખતા હતા કે જે માણસને એઓ કંઈ કરજ આપતા તો તે માણસની મિતના પડછાયામાં પણ બેસતા ન હતા, કે જેથી તે કાર્ય વ્યાજની ગણતરીમાં આવી જવાનો સંભવ ન રહે, કારણ કે કરજ આપી કરજદારથી કોઈ તરફનો નફો લેવાની સખત મનાઈ છે. હદીસ શરીફમાં રસુલુલ્લાહે (સ.) ફરમાવ્યું છે કે જે માણસ તમારાથી કરજ નાણા લે અને ફરી તમારા માટે કોઈ જનારનું ઘાસનો બારો મોકલે તો તે લેશે મા. તેજ પ્રમાણે કરજદાર તમને નોતરું આપે તો તે કમુલ કરશે મા. અવગન, જે કરજ લીધા અગાઉ પણ એને નોતરા આપવાની ટેવ હતી, અને તે જુના રિવાજ પ્રમાણે કરે છે તો કંઈ વાંધો નથી. આ જમાનામાં લોકો પોતાને હતરી કહેવડારે છે, છતાં વ્યાજ ખરોખર લે છે, પરંતુ પોતાના ઇમામ સાહબના વર્તન તરફ વિચારતા નથી કે તેઓ એ વિષે કેટલી સાવચેતી રાખતા હતા. બાઈઓ ! આપણા ઇમામ સાહબના એકવાક પર વિચાર કરી આપણે એ ભુડા કાર્યને તજ દેવું જોઈએ. હદીસ શરીફમાં આવ્યું છે કે “જે

મીસ હરામ માલથી પેદા થાય છે તે જન્મનાં જર્જર સકરી નહિ.'
આ તકે કોઇ ખુદના બંધએ કેવું સારું કહ્યું છે કે:—

સિખ દીવા હથ હરે જન્મત પે ખુદે હરેકાં મેં,
ધસિમે જાપ ન કહી સુદકા ખાનેવાલા.

અલ્લાહ ફરમાવે છે કે “જો તમે લોકો વ્યાજ ખાવાનું ન છોડશો તો તમને અમારા તરફથી લગાઈની નોટીશ મળશે.” હે મિત્રો ! બ્યારે ખુદા ત્યાલા લગાઈ કરશે તો કેવી રીતે તમ રો છુટકારો થશે ? આથી આપણે તો આ કરવી ઘટે છે.

અય્યુ હનીફા સાહ્ય (રક.) પવિત્ર રમઝાન માસમાં કુર્બાન શરીફના એક રાત્રે ને એક દીને એમ સાઠ ખતમ કરના હતા. ઘણા ખુદગોનું કહેવું છે કે તેઓએ ઇમામ સાહ્યને વરસો સુધી જોયા ને અજમાવ્યા કે એઓ કદી પથારીને કમર લગાડતા નહિ. બરકે આખી રાત ખુદાની માફક ઉભા રહેતા હતા. કેટલીક વાર એકજ રકતમાં કુર્બાન ખતમ કરી નાંખતા. હઝરત સુફ્યાન ઇમ્બિને અયનીયા કહે છે કે અમોએ ઇમામ અય્યુ હનીફાથી બહુ ઇમાદત કરનાર કોઇ જોયો નથી. એઓ સંસારથી એટલી બંધી એપરવાઈ રાખના હતા કે એક વેળા ઇરાકના ગવર્નરે એમને ખોલાવી કહ્યું કે કુશના કાઝીની પદ્વી મંજુર કરે, પરંતુ એઓએ એ હરે તેને ન કમુઝ રાખી કે કલાય કોઈ મુકદમામાં ભુલ થઈ જાય તો તેની અલ્લાહના દરબારમાં પકડ થાય ને હિસાબ આપવો પડે. પદ્વી ગવર્નરે એમને ખોલાવ્યા અને તેમને દરરોજ દશ ફટકા મારતો હતો કે જ્યો તેઓ ગમે તે રીતે કાઝીપદ સ્વિકારી લે. તે દિવસ સુધી એ પ્રમાણે ફટકા મારતો રહ્યો, અતિ જોયું કે ઇમામ સાહ્ય બીલકુલ કમુલ કરતાં નથી તો એમને છોડી દીધા. એમ કહેવામાં આવે છે કે

જે દિવસોમાં ધરિયેલો ગુસ્સો, અમુક હનીફાને ફટકા મારતો હતો, ત્યારે તેણે સ્વપનામાં હઝરત રસુલે ખુદા (સ.) ને જોયા. રસુલુલ્લાહ (સ.) તેના ખર ગુસ્સે થયા અને કહ્યું, “અમારા ઉમ્મતીને કેમ વગર વોકે મારે છે?” સ્વપનામાંથી જાગૃત થયા પછી તેણે ધમામ સાહબ (રહ.) ને કેદમાંથી મુક્ત કરી દીધા. એમ લખ્યું છે કે એકવાર અમુક જાફર બાદશાહે ધમામ સાહબ માટે દરહજીર દિરહમ મોકલ્યાં, જ્યારે એમને એવી ખબર મળી કે મારા માટે બાદશાહ તરફથી પૈસા આવી રહ્યા છે, ત્યારે એઓ એક ચાદર ઓઢી સુઈ ગયા. જ્યારે બાદશાહનો કાસદ આવ્યો તો તેણે વિવેકના ખાતર એમને જાગૃત ન કર્યાં. એટલે જે લોકો હાજર હતા તે નાણાં આપ્યાં અને કહ્યું કે એને થેલામાં ભરી મુકી દો કે ધમામ સાહબ ઉઠતાં તેને ખરચી નાંખે. કહેવાય છે કે આખી જીંદગી સુધી તે નાણાં જોમ હતાં તેમના તેમ મુકી રખાયા. જ્યારે ધમામ સાહબના વફાતનો કાળ નજીક આવ્યો ત્યારે પોતાના પુત્રને ફરમાવ્યું કે આ નાણાં કોઈના અમાનત છે, અને જે માણસ અહિં લાવ્યો હતો, તેને જઈ આપી આવજો, અને કહેજો કે આ તમારી અમાનત છે કે જે લાંખી મુદતથી અમુક હનીફા પાસે રાખી મુકી હતી. ખુદા રહમ ફરમાવે એમના પર કેવા નિરવાર્યા અને સંસાર ત્યાગી માણસ હતા !

એમની પાસે વેપાર ઠારા જે કંઈ ધન એકઠું થતું તેના વડે સારાં સારાં વસ્ત્રો ખરીદી વિદ્વાનો આલિમોને પહેરાવતાં અને કહેતા કે ખુદાનો ઉપકાર માનો કે જેણે તમને લુગડાં પહેરાવ્યાં. એમાં મારે કંઈ ખાડ નથી, કારણ કે અરે જોતાં એ સર્વેનો દેનાર ખુદા છે.

એઓ એટલા બધા પરહેઝગાર અને ખુદાથી ડરનારા હતા કે એક વેળા સહેરમાંથી કોઈની બકરી જોરાય, આથી એમણે તે દિવસથી

બકરીનું માંસ ખવાનું છેડી દીધું કારણ કે કદાચ એમ થઈ જાય કે તેજ ચોસયલી બકરીનો વંધ થઈ જાય અને માંસ વેચનાર તેનું માંસ એમને આપી દે. સુગ્ધાનદલા ! કેવો એમનો તકનો અને પરદે ઝગારી ? અલ્લાહ ફરમાવે છે:—

“ઈન્નમા યખરાલ્લાહા મિન હિમાદિહિલ ઉલમાઅ”

અર્થાત:—તેના બંધઓમાં ખુદથી વધુ ડરનાર આધિમોજ છે.

હે મુસ્લિમો! તકવા ધારણ કરો, અને મહાન પાપ કર્મોને ત્યાગે, કારણ કે અલ્લાહ મુતકીને દોસ્ત રાખે છે.

હઝરત ઇમામ સાહબની વફાત.

જ્યારે ઇમામ સાહબની વફાત થઈ ત્યારે એટલા બધા લોકો જન્મ-જાની નમાઝ માટે એકઠા મળ્યા કે પાંચવાર એમના જન્મજની નમાઝ પઢાઈ. અલ્લાહ, અલ્લાહ ! ઇમામ સાહબ ખુદના કેવા મકમુલ બંધ હતા કે એમની વફાતના સમાચાર સાંભળતાજ લોકો જન્મજની નમાઝ માટે દોડી આવ્યા. એઓ સિતેર વરસની ઉંમરે કોઈ શત્રુઓએ આપેલા ઝેરની અસરથી સને ૧૫૦ હિજરીમાં આ હાલુલગુર જન્મત ત્યાંથી જન્મત નશીન થયા. એમની વફાતના બનાવથી એ બ્રાહ્મણ આપણને જાણવાની મળે છે.

(૧) પહેલું એ કે હમેશાથી દરેક જમાનામાં એમના શત્રુ રહ્યા છે. આથી જ અજ્ઞાની જનો ઇમામ સાહબથી દ્રેષ રાખે છે તેથી ઇમામ સાહબની મોટાઈમાં કંઈ ખામી થઈ ચકતી નથી. બુઝો કે રસુલુલ્લાહ (સ.) ના ચાર ખલીફા જન્મ્યા છે, છતાં તેમાંથી ત્રણ સહ-આની શીમા લોક કેટલી નિંદ્રા કરે છે આથી જ કોઈ ઇમામ સાહબની નિંદ્રા કરશે તેજ પોતાની જાન અને ઇમાનને હલાક કરે છે, પરંતુ ઇમામ સાહબના મરવખામાં કંઈ નુકસાન થઈ શકતું નથી.

(૨) બીજી જાગૃત એ જાણવૃત્તી મળી કે અમારા ઈમામ સાહ-
જને શહાદતની પડી આપત મઠ કાઢ્યું કે જે માયુસ ઝેરથી ગુજરી
જાય છે તેને શહાદતનો દરજ્જો મળે છે-જેમકે રસુલે પુદા (સ.) ના
મોટા નવાસા ઈમામ હસન (અ.સ.) ઝેરથી શહીદ થયા હતા. ખરેખર,
આ એક મહાન ખુશ ખબરી છે, અને શહીદનો દરજ્જો એ અમારા
ઇમામ સાહજના હકમાં મોટી ભલામની વાત છે ! અદલા હુમ્મ-
રઝકના શહાદતન ફી સબીલીહી ! યા અરહમર્રાહીમીન.

એમની વફાતના થોડાક સમય પહેલાં કેટલાક ખુઝુર્ગોએ એક
તારો આકાશમાંથી ખરતો જોયો. એ વેળા એક કહેનારે કહ્યું કે એ
તારો તે અયુહનીફા છે. આ બનાવના થોડાકજ દિવસ પછી ઈમામ
સાહજનો સ્વર્ગવાસ થયો. એજ બિના એક સ્વપ્નાનો ખુલાસો હતો.
કેટલાક મહાન ખુઝુર્ગો જેવા કે નફર ઇબ્ન હસને ઈમામ
સાહજની વફાત પછી તેમને સ્વપ્નામાં ઘણીજ સારી હાલતમાં જોયા,
તો તેમણે ઈમામ સાહજને પુછ્યું કે “હે ઈમામ ! શી બિના ગુજરી ?”
તો તેમણે જવાબ આપ્યો કે “અલ્લાહે પોતાની કૃપા અને માયાથી
મને મુકિત આપી. અદલાહુમ્મગદિર લના વરહુમના વ અનતા
ખયરલ ગાફિરીન.

અત્રે હઝરત ઈમામ આઝમ (રહ.) ના જીવનનું દુકે વૃત્તાંત
સમાપ્ત થાય છે. અલ્લાહમ્દુ લિલ્લાહિ રખિમલ આલમીન.

હવે અત્રે બાકીના ત્રણ ઈમામો અને હઝરત અયુ હનીફા
(રહ.) ના બે શિષ્યો-ઇમામ અયુ યુસુફ (રહ.) અને ઈમામ મુહમ્મદ
(રહ.) ના દુકે વૃત્તાંત લખવા વાસ્તવિક છે.

હજરત ઇમામ માલિક (રહ.)

એઓ પોતાની મતુશીના પેટમાં બે વરસ સુધી રહ્યા. સને ૯૩ હિજરીમાં એમનો જન્મ થયો. એઓ હદીસ પ્રાપ્તીની ધણી ધગણ કરાવતા હતા, અને રસુલુલ્લાહ (સ.) ની હદીસોની એઓ ધણી પેરની (અનુકરણ) કરતા હતા. એમણે સત્તર વરસની વયે હદીસોનો વિદ્યાભ્યાસ કરાવે શરૂ કર્યો અને પોતાની કિતાબ “ મકતા ” નો અભ્યાસ એક હજર શિષ્યોને કરાવ્યો. એમણે હજરો હદીસો લખી છે. એઓ આખી જીંદગી મદીનામાં હરમ શરીફમાં રહ્યા. એમના ઇસ્લમ, વિદ્યા-જ્ઞાન અને વિશાળ અને ઉંડા છે. તેમનું વર્ણન કરવા માટે મહાન પુસ્તકની આવશ્યકતા છે. અત્રે એમનાં વૃત્તાંતોની અતિ ટૂંક રેખા દોરી છે.

હજરત ઇમામ શાફી (રહ.)

એમનો જન્મ સને ૧૫૦ હિજરીમાં મીના મુકામે થયો. ફરી એમને ત્યાંથી મકકે લઈ જવામાં આવ્યા. સાત વરસની નાની ઉંમરે સંપૂર્ણ કુર્આન મજીદ મ્હોડે યાદ કરી લીધો, અને પછી હદીસો મ્હોડે કરી. એઓ મદીના જઈ ઇમામ માલિક (રહ.)ની સેવામાં રહ્યા. ત્યાંથી તેઓ બગદાદ ગયા અને બે વરસ રહી ત્યાં એમનો શુક્રવારે સને ૨૦૪ હિજરીમાં સ્વર્ગવાસ થયો.

હજરત ઇમામ અહમદ ઈબ્ને હંબલ. (રહ.)

એઓ જન્મ સને ૧૬૪ હિજરીમાં થયો. એઓ હદીય અને ફિકાહ ઇસ્લમના પેશા બન્યા. એઓ ઇમામ શાફી (રહ.) વીચેરે મહાન આલિમોના શાર્જિદ હતા અને એમના પણ ધણા શાર્જિદ હતા. યુખારી અને મુરિફત પણ એમના શિષ્ય હતા. એમનાં મંડુકમાં અજ્ઞાહ અને રસુલ (સ.)ના ઝીકર સિવાય બીજું કંઈ થતું નહતું, સત્તર ૧૪

સુધી દુરવેશીની હાલતમાં રહેતા અને કામીના પસિ કદી કંઈ લીધું નહિ. હજારો રૂપિયા લોકો આપતા પરંતુ એઓ મંચુર કરતા નહિ. એઓ સને ૨૪૧ હિજરીમાં શુક્રના દીને વફાત પામ્યા. (રહમતુલ્લા અકબર હ.)
હઝરત ઇમામ અબુ સુફર.

એઓ હઝરત ઇમામ અબુ હનીફા (રહ.)ના સૌથી મોટા અને ઉંચ દરજ્જાના શિષ્ય-શાગિર્દ હતા, તથા મહાન બાદશાહેના જમાનામાં એઓએ કાઝીની પદ્વી ભોગવી. દુરસદના અબાને પણ એઓ સમી દિવસ મળી બસો રકત નમાઝ પડતા હતા. તફસીર અને હદીસના એઓ મહાન હાફિઝ હતા. સને ૧૮૨ હિજરીમાં એમની વફાત થઈ.

હઝરત ઇમામ મોહમ્મદ.

એઓ પણ હઝરત ઇમામ અબુ હનીફા (રહ.)ના બીજા મહાન શાગિર્દ હતા. એઓ એવા મરતબાના આલિમ હતા કે ઇમામ સાદિક સાહબ (રહ.) પણ એમના શિષ્ય હતા. બીજા પણ એમના સંકો શિષ્યો છે. ઇમામ મોહમ્મદ સાહબના રચેલા ૯૯૯ પુસ્તકો છે. એમની વફાત સને ૧૮૯ હિજરીમાં થઈ.

ઇમામ બુખારી સાહબ.

એમનો જન્મ તા. ૧૩-શવ્વાલ સને ૧૯૪ હિજરીમાં શુક્રના દીને અસરના વખતે થયો. નાનપણમાં જ એમના આંખોની બેઠાલી શકતી નહતી થઈ ગઈ હતી. આ કારણે એમની મા હંમેશા શોક છે અને દુઃખી રહેતા. એક દીવસે એમની માએ હઝરત ઇબ્રાહિમ (અલ.)ને સ્વપનામાં દીઠા. તેઓ કહેવા લાગ્યા કે “તારી દુઆ અને રડવાને પ્રત્યે તારા પુત્રની આંખો રોશન થઈ મળી લેવી હું તને ખુશ ખબરી સંભળાવું છું. સવારે ઉઠતાં માએ બેસું તો પોતાના પુત્રની

આંખો રેશન થયેલો જણાઈ. દશ વરસની ઉમરથીજ જે જગ્યાએ ઈસ્મિ હદીસનું નામ સાંભળતા ત્યાં દોડી જતા, એઓ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરતા રહ્યા. ઈસ્મિ મુઆરક અને વકીઅની હદીસો યાદ કીધા. પછી એઓ પોતાની મા અને બધી સાથે હજર માટે ગયા. અને ત્યાંજ રહી પડ્યા. ત્યાં એમને “કીતાબુત્તા તારીખ” નામે પુસ્તક અને છ સાખ હદી-સોમાંથી ચુંટી એમણે “મુખારી” પુસ્તક રચ્યું, એ ધણું માનનિય મકમુલ પુસ્તક છે. ફરઆનના પછી એનો દરજ્જો છે. ઈસ્મે હદીસમાં એમનો દરજ્જો મહાન છે. સમરકંદની નજીક એક ગામમાં એઓ સને ૨૫૬ હીજરીમાં વફાત પામ્યા. અલ્લાહ તઆલાની એમના પર કૃપા થતો !

મુસ્લિમ ઇબ્ન હુજળજ (રહ.)

એમની જન્મ ભુમી નીશાપુર છે. એઓનો જન્મ સને ૨૦૪ હિજરીમાં થયો.

એમણે સહીહ મુસ્લિમનું પુસ્તક રચ્યું કે જે હદીસનાં માટે મોતે’અર પુસ્તકોમાંનું એક છે. સહીહ મુખારીની યાદ એ પુસ્તકનો દરજ્જો છે. એઓ સને ૨૬૧ હિજરીમાં જન્મતનશી થયા. કેટલાક મુઝુર્ગોએ એમને સ્વપનામાં જોયા. તો તેઓએ એમને પુછ્યું કે “મુહાએ તમારી સાથે કેવું વર્તન આદર્યું ? ” તો એમણે જવાબ આપ્યો કે મારા માટે જન્મતના દાર ઉઘાડી દીધા, હવે હું જ્યાં ચાહું છું ત્યાં ફરું છું. મુહાની નજીક એમનો પણ મોટો દરજ્જો છે (મુહા એમના પર કૃપા કરે !) લંબાણ થઈ જવાના અંદેશાથી અમે ઉપરોક્ત અને તેમજ પહેલાં પાંચ સાહબોનો એહવાલ અતિ ટુંકમાં લખ્યો છે, જે કે એમની મુઝુર્ગી, ફઝીલતથી પુસ્તકોના પુસ્તક ભરપુર છે.

સમાપ્ત.

મોહર ખખર

આ તબક્કીગી હારમાળાના

૨૭ નંબર

છપાઈ ચુક્યાં છે.

અને એ બધાં—

ફ્રી

—મોકલવામાં આવે છે.

જે ભાઈને ઝુઝરત હોય તેમણે

છ આનાની પોસ્ટની

ટીકીટો મોકલી

અંગાવી લેવી.

જે નંબર ખલાસ થઈ ગયો હશે, તે
મોકલવામાં નહીં આવે.

મવલ્લી અહમદ હાજી આરિફ અશરફ

રાંદેર, (જ. સુરત.)

